

Οι λέξεις έχουν τη δική τους ιστορία

sarantakos.wordpress.com/2020/02/06/ert3/

February 6,
2020

Στο γνωστό ανέκδοτο, ο κατσαρομάλλης ρωτούσε «Ποιο από τα δύο είναι σωστό; Ιράν ή Ιράκ;», οπότε δικαίως προκαλούσε το γέλιο, αφού και τα δύο ονόματα είναι βεβαίως σωστά αλλά δεν αναφέρονται στην ίδια χώρα.

Η ερώτηση «Ποιο από τα δύο είναι σωστό;» είναι μια από τις πιο συχνές που ακούμε τόσο σε σχέση με τη γλώσσα όσο και σε ποικίλα άλλα πεδία της γνώσης και της ζωής - αλλά ας το περιορίσουμε στη γλώσσα, όπου είναι πράγματι συχνότατη. Χαρακτηριστικά, το σχετικό θρεντ στη Λεξιλογία μετράει κάπου 140 σχόλια, ενώ γενικεύοντας το δίλημμα η Άννα Ιορδανίδου είχε κυκλοφορήσει βιβλίο με τέτοια γλωσσικά διλήμματα και απορίες.

Κι εμένα με ρωτάνε αρκετές φορές «ποιο από τα δυο είναι σωστό», ενώ άλλες φορές ο τίτλος του άρθρου του ιστολογίου περιέχει ένα ανάλογο ερώτημα, π.χ. Εξοστρακίστηκε ή εποστρακίστηκε;. Πριν από καμιά δεκαριά μέρες, το επίκαιρο άρθρο μας Κορονοϊός ή κοροναϊός αναδημοσιεύτηκε και διαβάστηκε αρκετά. Το διάβασε και η δημοσιογράφος κ. Λέλα Κεσίδου και είχε την καλοσύνη να με καλέσει να συζητήσουμε στο δημόσιο ραδιόφωνο της ΕΤ3, όπου έχει κάθε Κυριακή την εκπομπή «Έχουμε και λέμε» (10πμ-12μ.).

Στη συζήτησή μας τέθηκε ακριβώς το ερώτημα «ποιο από τα δύο είναι σωστό», με αφορμή το δίλημμα «κορονοϊός ή κοροναϊός», αλλά το γενικεύσαμε αρκετά, οπότε κρίνω πως έχει νόημα να αφιερώσω στη συζήτηση αυτή το σημερινό άρθρο.

Μπορείτε να ακούσετε εδώ το ηχητικό στιγμιότυπο από την εκπομπή.

Εγώ εδώ θα παραθέσω όχι πιστή απομαγνητοφώνηση της συζήτησης, αλλά τα βασικά στοιχεία, ενδεχομένως με μια επιπλέον ανάπτυξη.

Μετά τα καλωσορίσματα και τις συστάσεις, η κ. Κεσίδου θέτει το δίλημμα «κορονοϊός ή κοροναϊός».

Λέω: Ναι, κατά τη γνώμη μου και οι δύο τύποι είναι αποδεκτοί. Είναι η αλήθεια πως έχουμε την τάση να ρωτάμε, διαζευκτικά, ποιο από τα δύο είναι σωστό. Όμως η γλώσσα δεν είναι μαθηματικά. Μπορεί και τα δύο να είναι σωστά, μπορεί να είναι σωστά σε ορισμένες μόνο χρήσεις και σε κάποιες άλλες να μην είναι, ή μπορεί και να μην είναι κανένα από τα δύο σωστό.

Τώρα, να το ειδικεύσουμε στο «κορονοϊός ή κοροναϊός».

Έχει δίκιο ο κ. Μπαμπινιώτης που είπε ότι συνήθως (σχεδόν πάντα, μάλιστα) το συνδεδειγμένο φωνήεν είναι το όμικρον, άρα κορόνα+ιός -> κορονοϊός.

Όμως, ο κανόνας αυτός έχει εξαιρέσεις και ήδη από την αρχαιότητα. Λέμε αγορά+νόμος -> αγορανομία, όχι αγορονομία. Λέμε γενεά+λόγος -> γενεαλογία, όχι γενεολογία. Λέμε αγγελία+ -φόρος -> αγγελιοφόρος αλλά και αγγελιαφόρος, είχατε και μια εφημερίδα με τον τίτλο αυτό.

[Κι ένα ακόμα παράδειγμα όπου δεν τηρείται το συνδεδειγμένο όμικρον: λαμπάς+δρόμος -> λαμπαδηδρομία, λαμπαδηφορία]

Το άλλο είναι ότι υπάρχει και ο παράγοντας της χρήσης: στη δεκαετία του 1990, τα πρώτα ιατρικά λεξικά (ΙΑΤΡΟΤΕΚ κτλ.) γράψανε «κοροναϊός». Επίσης, στην ορολογία των ιών παρατηρούμε ότι και σε άλλα ονόματα ιών διατηρείται το -α- στη σύνθεση, πχ αρεναϊός.

Οπότε, αν βάλουμε στην πλάστιγγα τα παραπάνω επιχειρήματα και τα σταθμίσουμε, θα λέγαμε πως και οι δύο τύποι είναι αποδεκτοί.

Η κ. Κεσίδου ρωτάει: Αν αυτός που πρώτος έπλασε έναν όρο δεν τήρησε τους κανόνες της γλώσσας, θα τον δεχτούμε παρ' όλ' αυτά;

Απαντώ: Πράγματι, αυτός που έπλασε τον όρο μπορεί να ήταν γιατρός και όχι φιλόλογος ή ορολόγος. Ωστόσο, όποιος έρχεται πρώτος δημιουργεί ένα προηγούμενο. Θα θυμάστε ότι ο όρος «ορθοπαιδική» πλάστηκε τον 18ο αιώνα από έναν Γάλλο ή Βέλλο γιατρό, δεν θυμάμαι, ο οποίος έφτιαξε τον όρο επιμένοντας ότι είναι από το «παιδίον». Το δίλημμα «ορθοπαιδική ή ορθοπεδική» είναι ένα από τα ακανθώδη ζητήματα της ορολογίας μας, εξάπτει τα πάθη, ας μη σταθούμε περισσότερο εδώ.

— Οπότε, όποιος πλάθει τον όρο αποκτά δικαίωμα;

— Ένα δικαίωμα, είναι κάτι που θα το πάρουμε υπόψη. Εγώ προσωπικά προτιμώ τον τύπο «κορονοϊός». Επειδή όμως είμαι μεταφραστής, εάν το δω σε ένα κείμενο που επιμελούμαι, δεν θα διορθώσω τον τύπο «κοροναϊός».

Αλλά θα το διορθώσω αν το δω γραμμένο με ωμέγα, *κορωνοϊός ή *κορωναιϊός. Ο λόγος είναι πως η κορόνα, ως δάνειο, γράφεται με όμικρον, σύμφωνα με τη σχολική

ορθογραφία αλλά και με το ΛΚΝ, το λεξικό του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη που έχετε.

— Λέτε ότι είναι αποδεκτοί και οι δύο τύποι. Όμως, γενικεύοντας, δεν θα πρέπει να υπάρχει ένας κανόνας για το ποιο είναι το σωστό; Εννοείτε ότι και τα δύο είναι σωστά και ο χρήστης επιλέγει;

— Ακόμα ή ακόμη; Ποιο είναι σωστό;

— Και τα δύο

— Βλέπετε; Σε ορισμένες περιπτώσεις είναι σωστά και τα δύο. Βέβαια, αν μου πείτε: «έχει ανάγει» ή «έχει αναγάγει», ποιο είναι σωστό; Εδώ θα πούμε ότι μόνο το «έχει αναγάγει» είναι σωστό, διότι χρειάζεται συνοπτικό θέμα, έχει παίξει όχι έχει παίζει, άρα έχει αναγάγει. Αυτό είναι κανόνας.

Στη γλώσσα, ορισμένοι κανόνες έχουν απόλυτη ισχύ. Για παράδειγμα, λέμε ότι «στην ελληνική, δεν μπορούμε να τονίσουμε πιο πάνω από την προπαραλήγουσα». Αυτό είναι κανόνας απαράβατος [τουλάχιστον στην κοινή νεοελληνική]. Από την άλλη, έχουμε κανόνες που επιδέχονται εξαιρέσεις. Για παράδειγμα, λέμε ότι «Στη γενική ο τόνος κατεβαίνει». Αυτό ισχύει πχ ο άνθρωπος – του ανθρώπου αλλά δεν ισχύει σε λαϊκές λέξεις, πολυσύλλαβες ή σύνθετες, πχ «ο παλιάνθρωπος-του παλιάνθρωπου», «το παλιοσίδερο-του παλιοσίδερου». Και ορισμένοι κανόνες έχουν απλώς ισχύ δεσπόζουσας τάσης.

— Κάτι που με απασχολεί. Λέει κάποιος «αυτό το βιβλίο ανήκε στην Λ.» και ο άλλος λέει «αυτό το βιβλίο **άνηκε** στη Λ.»

— Σας ενοχλεί αυτό διότι το έχουμε διδαχτεί «ανήκε», διότι πράγματι από τα αρχαία έχουμε πάρει το «ανήκε» και αυτό είναι σύμφωνο με τον κανόνα. Το «άνηκε» είναι λαϊκός τύπος, που ακολουθεί την αρχή της αναλογίας. Τι λέει η αναλογία; Ότι οι περισσότεροι παρατατικοί των τρισύλλαβων ρημάτων τονίζονται στην προπαραλήγουσα: αφήνω – άφηνα, νομίζω – νόμιζα, ξεφεύγω – ξέφευγα, διαβάζω-διάβαζα. Γι' αυτό το λόγο, κάτι μας σπρώχνει στην προπαραλήγουσα, ενώ ο κανόνας μας σπρώχνει στην παραλήγουσα.

Σωστά λοιπόν και τα δύο; Αν έχω να επιμεληθώ μια μετάφραση πχ ενός νομικού κειμένου και δω ότι γράφει «άνηκε» θα το διορθώσω, παρόλο που σε ένα λογοτεχνικό κείμενο μάλλον θα το αφήσω.

Προσέξτε όμως κάτι. Αν αύριο αρχίσουν όλο και περισσότεροι να λένε και να γράφουν «άνηκε», τότε θα το επανεξετάσουμε το θέμα και κάποια στιγμή θα το δεχτούν οι γραμματικές και τα λεξικά. Δεν λέω ότι έτσι θα γίνει, δεν το θεωρώ πολύ πιθανό, αλλά δεν είναι αδύνατο.

Όπως ας πούμε το «διαρρέω», που λέμε ότι «διαρρέει την είδηση», το έχουν δεχτεί πλέον τα λεξικά. Και το «επικοινωνώ την είδηση» που το χρησιμοποιείτε πολύ εσείς οι δημοσιογράφοι, δεν μπορούμε να πούμε πλέον ότι είναι λάθος.

Κάποτε ήταν λάθος να λέμε «η μητέρα», ήταν «η μήτηρ». Από την αιτιατική «την μητέρα» πλάστηκε νέα ονομαστική «η μητέρα».

Έχετε βέβαια δίκιο να αναστατώνεστε και να ενοχλείστε. Διότι το «επικοινωνώ την είδηση» είναι μια αλλαγή που συντελείται αυτή τη στιγμή. Την αλλαγή που τη βρίσκουμε συντελεσμένη, που τη μαθαίνουμε όταν πίνουμε το γάλα μας, που γαλουχούμαστε με αυτήν, τη δεχόμαστε ανερώτητα -η μητέρα, ο πατέρας: έτσι το μάθαμε, το βρίσκουμε απόλυτα φυσικό. Η αλλαγή που γίνεται μπροστά στα μάτια μας, στη διάρκεια της ζωής μας, αυτή μας αναστατώνει -και δικαίως. Δεν είναι σίγουρο πως η αλλαγή θα επικρατήσει, βέβαια. Αλλά αυτό θα το δουν με σιγουριά τα παιδιά μας.

— Να σας εξομολογηθώ κάτι προσωπικό. Κάνω όπως όλοι μας γλωσσικά λάθη όταν μιλάω, αλλά ζητώ από τους ακροατές να με διορθώνουν, Νιώθω όμως άσκημα όταν κάποιοι, που τους έχουμε διορθώσει επανειλημμένα, να μην το διορθώνουν. Και ενώ μου αρέσει η απείθεια σε άλλα πεδία, στη γλώσσα αισθάνομαι πως πρέπει να υπακούμε σε κανόνες.

— Ιδιωτική γλώσσα δεν υπάρχει ή δεν μπορεί να δικαιωθεί. Κοιτάμε το λεξικό. Το λεξικό αντικατοπτρίζει τη συναίνεση των ομιλητών της γλώσσας σε μια δεδομένη στιγμή. Αν κάτι γίνεται δεκτό από το λεξικό, δεν δικαιούμαστε να το διορθώσουμε, διότι δεν είναι πλέον θέμα σωστού ή λάθους αλλά θέμα προτίμησης. Αν κάτι δεν γίνεται δεκτό από το λεξικό μπορούμε να το διορθώσουμε, βέβαια πάντοτε με τρόπο, με τακτ ώστε να μη θίξουμε τον άλλο, να μην κλοτσήσει.

Η γλώσσα έχει κανόνες, αλλά ορισμένοι κανόνες έχουν απλώς ισχύ δεσποζουσας τάσης. Θυμηθείτε: ακόμα ή ακόμη; Και τα δύο είναι σωστά, είναι θέμα ύφους και προσωπικής προτίμησης ποιο θα διαλέξουμε.

(Ευχαριστίες και αποχαιρετισμός.)

Ως επίμετρο, από την πείρα μου συχνά το «και τα δύο είναι αποδεκτά» δεν γίνεται δεκτό με ευχαρίστηση από αυτόν που ρωτάει. Φαίνεται ότι θέλουμε να ξέρουμε το σωστό και το λάθος, μας καθησυχάζει αυτό. Το «και τα δύο σωστά» ή «εξαρτάται» και οι λοιπές γκριζες ζώνες μάς φοβίζουν.

Από την άλλη, στη διδασκαλία ίσως είναι προτιμότερο να έχουμε πιο αδρές γραμμές, να μην γκριζάρουμε πολύ τα πράγματα -αλλά όσο προχωράμε, να προσθέτουμε ενδιάμεσες αποχρώσεις.

Σε αυτό όμως θα περιμένω τη γνώμη των φίλων μας που είναι εκπαιδευτικοί.

ΥΓ Μια και είπα για το ακόμα και το ακόμη, ο φίλος Γιάννης Χάρης έχει αφηγηθεί μια διδακτική ιστορία.

Είχε δώσει μια συνεργασία σε ένα έντυπο με το οποίο συνεργαζόταν πρώτη φορά. Όταν είδε το κείμενό του τυπωμένο, παρατήρησε ότι του είχε ξεφύγει ένα ολοφάνερο λάθος από αυτά που τόσο εύκολα γίνονται στους επεξεργαστές κειμένου, όταν αλλάζεις μια

λέξη στο κείμενό σου αλλά αμελείς να αλλάξεις και μian άλλη που εξαρτάται από αυτήν που άλλαξες. Έτσι, αρχικά είχε «προκάλεσε οργισμένες αντιδράσεις, που όμως για τον προσεκτικό παρατηρητή ήταν απολύτως αναμενόμενες», το άλλαξε σε «προκάλεσε μεγάλο θόρυβο, που όμως για τον προσεκτικό παρατηρητή ήταν απολύτως αναμενόμενες» -ξέχασε να αλλάξει το «αναμενόμενες» σε «αναμενόμενος».

Λέει λοιπόν ο Χάρης ότι ο επιμελητής του εντύπου είχε αλλάξει στο άρθρο του όλα τα «ακόμα» σε «ακόμη», που είναι καθαρά θέμα προτίμησης, αλλά άφησε αδιόρθωτο το «θόρυβος ... ήταν αναμενόμενες»!